

УДК 338.242.2

DOI: 10.31891/2307-5740-2018-266-1-119-122

ГНАТЕНКО І. А.

Київський національний університет технологій та дизайну

ПРОБЛЕМНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО РОЗКРИТТЯ ДІАЛЕКТИКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В НАЦІОНАЛЬНОМУ ГОСПОДАРСТВІ

В статті визначено, що діалектика розвитку будь-якої економічної системи як складного суспільного організму передбачає аналіз історичних умов становлення і розвитку даної системи, а також рушійних сил її руху і конкретних форм її прояву в різних природних та соціальних умовах. Зазначено, що еволюційним першоджерелом, яке створило діалектичне підґрунтя для розвитку інновацій, є зародження підприємництва, формування якого дуже схоже з утворенням загальносвітової біологічної екосистеми. З'ясовано, що сучасна наукова спільнота постійно знаходиться у пошуку нової парадигми, метою якої є більш реалістичне зображення поведінки суб'єктів інноваційного підприємництва в сформованих ментальних, природних та інституційних умовах, а також відзначення їх впливу на зміну даних умов.

Ключові слова: інноваційне підприємництво, національне господарювання, ризики, інноваційний розвиток, інституціональне середовище, конкурентоспроможність, господарська діяльність, економічний зріст, світова арена, екосистема підприємництва, відтворювальні цикли, формальні та неформальні правила, синергетичний ефект.

HNATENKO I.

Kyiv National University of Technologies and Design

PROBLEM-PROVIDED APPROACH TO DISCLOSURE OF DIALECTICS INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISE IN NATIONAL HOUSEHOLDS

The article defines that the dialectic of the development of any economic system as a complex social organism involves an analysis of the historical conditions for the formation and development of this system, as well as the driving forces of its movement and the concrete forms of its manifestation in different natural and social conditions. It is noted that the evolutionary primary source, which created the dialectical basis for the development of innovation, is the birth of entrepreneurship, the formation of which is very similar to the formation of a global biological ecosystem. It is revealed that the modern scientific community is constantly in search of a new paradigm aimed at a more realistic representation of the behaviour of subjects of innovative entrepreneurship in the current mental, natural and institutional conditions, as well as their influence on changing these conditions.

Keywords: innovation entrepreneurship, national economy, risks, innovation development, institutional environment, competitiveness, economic activity, economic growth, world arena, enterprise ecosystem, reproductive cycles, formal and informal rules, synergistic effect.

Постановка проблеми. Проблемноорієнтований підхід до розкриття діалектики інноваційного розвитку підприємництва в національному господарстві передбачає перегляд та переосмислення еволюції формування інноваційного підприємництва в контексті економічної думки, що надасть можливість ідентифікувати значення такого підприємництва в сучасній ринковій економіці та дозволить у подальшому сформувати механізми, стратегії та напрями його ефективного розвитку з урахуванням пропозицій провідних вчених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики інноваційного розвитку підприємництва присвячена значна кількість наукових праць іноземних та вітчизняних вчених, серед них слід виділити таких, як Б. Буркинський, Л. Вальрас, З. Варналії, Л. Ганушак-Єфіменко, В. Зянько, Г. Кассель, Дж. Кейнс, І. Кукса, Дж. Лодердейл, К. Маркс, Г. Марковіц, Ф. Модільяні, А. Маршал, К. Менгер, А. Пігу, Ж. Сей, С. Сісмонді, І. Фішер, М. Фрідмен, Е. Хансен, Дж. Хікс, Й. Шумпетер, А. Шпітгоф тощо. Визначенню методологічної сутності інститутів в підприємстві присвячені роботи таких вчених: І. Кіцнера, Ф. Котлера, Ф. Найта, М. Портера, А. Сміта, А. Дж. Стрікленд, А. Томпсона, Ф. Хайсека, Й. Шумпетера тощо. Проте більшість досліджень містять фрагментарний, уривчастий або застарілий комплекс пропозицій інноваційного розвитку підприємництва та вимагають системного, узагальненого та сучасного підходу до осмислення значення цього феномену в національному господарстві.

Метою статті є визначення концептуальних засад інноваційного розвитку підприємництва з позицій проблемно-орієнтованого підходу.

Виклад основного матеріалу. Як справедливо зазначає Міхеєв В.Н., процес суспільного розвитку є природно-історичним процесом, в основі якого лежить постійно змінна господарська діяльність людей в їх взаєминах з природою і один з одним. Необхідним моментом національного господарювання є підприємницька діяльність людей, що здійснюється в межах історично певної системи відносин власності. Діалектика розвитку будь-якої економічної системи як складного суспільного організму передбачає аналіз історичних умов становлення і розвитку даної системи, а також рушійних сил її руху і конкретних форм її прояву в різних природних і соціальних умовах. Якщо ми розглядаємо систему підприємництва як організм, що самостійно розвивається, то нам слід дослідити це явище в русі і зафіксувати своє розуміння проблеми

стосовно кожного великого етапу історичного розвитку даного суспільства, даної країни. Зіставлення національних особливостей суспільного розвитку дозволяє з'ясувати його діалектичну сутність – те загальне, що проявляється в кожному окремому (національному) випадку [1].

Розвиток інноваційного підприємництва триває вже досить значний проміжок часу, постійно трансформується та еволюціонує відповідно зовнішніх умов. Дослідження представників різноманітних економічних шкіл демонструють, що підприємництво не може існувати без ризику, інноваційності та ініціативності підприємця. Отже, «підприємництво» та «інновація» представляють собою діалектичну єдність двох сторін специфічного виду діяльності господарюючих суб'єктів.

Еволюційним першоджерелом, яке створило підґрунтя для розвитку інновацій, є зародження підприємництва, формування якого, дуже схоже з утворенням загальносвітової біологічної екосистеми. У цьому контексті слід навести наукові припущення основоположника кембріджської школи А. Маршалла, який наголошував на тому, що економічні науки слід розглядати у тісному поєднанні з біологією. Незважаючи на заперечення такого підходу П. Самуельсоном, слід визначити, що біологія глибоко проникла в економічну науку, а особливо це показово проявляється в еволюції феномену підприємництва [2, 3]. Зародження підприємницьких відносин та інновацій можна спостерігати навіть з часів виникнення певного специфічного укладу ведення господарської діяльності перших шумерських цивілізацій у VI-III тис. до н.е., які утворилися на території Месопотамії (землі між ріками Євфратом та Тигром, на цей час територія Іраку). Підприємницькі стосунки та науково-технічний прогрес, який стимулював утворення інновацій, набували в древній Месопотамії велике значення і зазнавали суттєвих змін у часі. Примітивні погляди на геліоцентричну систему світу, класовий розподіл, шумерські клинописі та інші ознаки характеризували зазначену древню цивілізацію. Шумерські поселення активно використовували простий обмін, що спричинило появу торгівлі, яка забезпечувала перерозподіл товарів на постійній основі, в більш широких масштабах. Зародження обміну у древніх містах Месопотамії зумовило виникнення ринків, які ставали не лише торговельними, а й адміністративними центрами. З числа найбільш підприємливих ремісників та інших мешканців почали виділятися купці, які здійснювали торгівлю як всередині своїх держав, так і за її межами. Зазначене безумовно заклало фундамент підприємництва та інновацій. За версією дослідників Лондонського музею (яка згодом була доповнена вченим А.А. Шеметевим) прикладами успішно завершених інноваційних проєктів в Месопотамії є залізна сокира (4000 р. до н.е.), плуг (3500 р. до н.е.), колесо (3200 р. до н.е.), меч (3000 р. до н.е.), колісниця (2000 р. до н.е.) [4, с. 131].

Діалектику інноваційного розвитку підприємництва доцільно розглядати з позицій територіального формування та розповсюдження (локальний, регіональний, державний, національний чи глобальний рівень); активності реалізації існуючих потоків у суспільстві (знань, цінностей, ресурсів та потенціалу); типу та ступеню відкритості економічної системи (традиційна, ринкова, командно-адміністративна, змішана); домінування економічних шкіл, наукових поглядів або теорій державного управління, що визначали розвиток підприємництва в окремому типі економічної системи. Незважаючи на те, що еволюція підприємництва, достатньо описана у працях представників різних економічних шкіл та течій, слід враховувати, що практика підприємництва перебуває в постійному розвитку. З часом обов'язково з'являються нові проблеми, що потребують розв'язання, і тому виникає необхідність у безперервному оновленні знань з питань становлення і розвитку підприємництва. Оновлені сучасні доктрини підприємництва лише доповнюють старі, розширюють, розвивають, поглиблюють, іноді виправляють їх, часто надаючи іншої тональності науковій думці та по-новому розставляючи акценти, але дуже рідко спростовують їх повністю. Як слідує з рис. 1, першу хвилю усвідомлення феномену підприємництва слід відносити до періоду наукових досліджень Р. Кантільйона, який вперше ввів у науковий оборот терміни «підприємництво» та «підприємець».

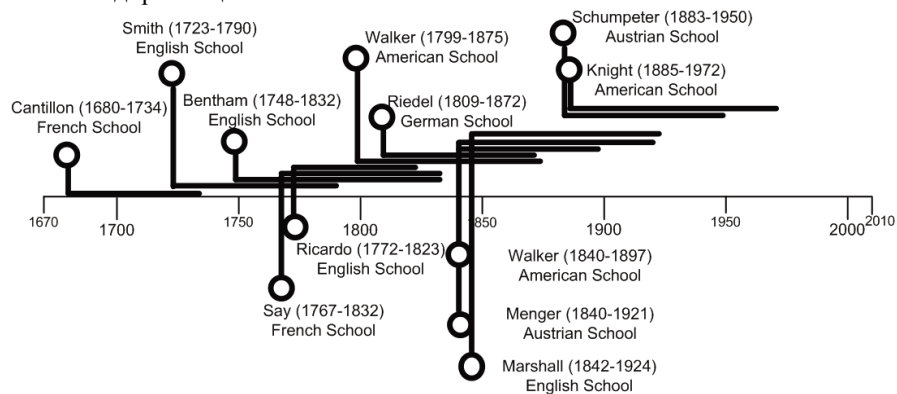

Рис. 1. Хронологічна ілюстрація дослідження генези підприємництва в контексті відомих економічних шкіл (за поглядом Dr. Lee Swanson) [5, с. 28]

Отже, вперше у науковий світ терміни «підприємництво» та «підприємець» ввів «батько» економічної теорії англійський економіст Р. Кантільйон (1680–1734 рр.), ідеї якого слугували трампліном

для першого покоління економістів (Д. Юма, А. Сміта) та низки фізіократів. У своєму дослідженні «Есе про природу торгівлі взагалі» (1755 р.) Р. Кантільон звертає увагу на те, що різниця між попитом і пропозицією, призводить до порушення ринкового балансу та дозволяє отримати дохід від купівлі або продажу товару. Основною рисою підприємця Р. Кантільон вважає готовність до ризику. Він визначав підприємця як суб'єкта ринкових відносин, який за певну ціну купляє засоби виробництва, щоб виробити продукцію та у подальшому продати її з метою отримання доходів. Підприємець, на думку автора, бере на себе обов'язок по витратах на виготовлення продукції, при цьому не знаючи за якою ціною може відбуватися реалізація. Р. Кантільон поділяв «усіх мешканців держави» на два класи «підприємців і працюючих за наймом». Крім того, всіх підприємців дослідник ділив на два типи: підприємці, які можуть почати свою справу, вкладаючи капітал; підприємців, котрі не мають власного капіталу для відкриття справи [6, с. 124].

За усіх часів розвитку національного господарства підприємництво та інновації були спорідненими та синергетично пов'язаними концептами в інституційній системі. Як приклад, діалектику інноваційного розвитку підприємництва доцільно розглядати в межах неінституційної наукової школи, згідно з якою причини трансформації інституціонального середовища досліджуваного нами об'єкту концентрується в історичному розвитку та характері відносин між інституціональними суб'єктами, які закладені в інституціональній матриці. Під такою матрицею ми розуміємо стійкі історично-ментальні ланцюги фундаментальних соціальних, економічних, політичних та ідеологічних інститутів. Зокрема таке ж бачення матриці інституціонального середовища зображене у працях А. Алчіана, Р. Коуза, Дж. Бьюкенена, Д. Норта, М. Олсона, Г. Таллока, Р. Познера, О. Уільямсона, Р. Нурієва тощо. Інституціональна матриця передбачає процес оновлення, змін, удосконалення або модернізації існуючих і продукування нових норм на національному та наднаціональному рівнях, які укорінюються шляхом латентного або відкритого розповсюдження у ментальність суспільства. Така ментальність формує специфічні та неповторні ознаки вітчизняного підприємництва, що призводить у кінцевому рахунку до інституціональних зрушень в світовій економіці (синергетичний ефект дій економік світу). Логічно, що діалектика змін в інституціональному середовищі національного підприємництва може носити революційний або еволюційний характер. Революційні інституціональні зміни викликані зазвичай внаслідок екзогенного запозичення інститутів, що є досить спірним процесом, успішність якого залежить від конвергенції пануючих в країні-імпортері неформальних та формальних правил, на основі яких функціонує імпортований інститут. Еволюційні інституціональні зміни відбуваються при поступовій трансформації інституціонального середовища, поетапного закріплення загально визнаних досить традиційних неформальних практик в межах формально-правових відносин. Як за еволюційного, так і за революційного характеру зміни можуть відбуватися рефлекторно підлаштовуючись під підприємницьку екосистему (на умовах саморегулюючої економіки) або стимулюватися чи регулюватися державою. Для природного відбору інститутів національного підприємництва необхідний значний проміжок часу. Роль держави полягає у тому, щоб вона поставала ініціатором формальних змін інституціонального середовища. Проте формальні відносини обмежуються не лише їх створенням, а вони починають працювати лише тоді, коли підкріплюються неформальними нормами та відносинами (що мінімізує ескалацію конфлікту в підприємницькій екосистемі внаслідок «мертвих» або слабо ефективних формальних приписів). З усіх «правил гри», які встановлені державою фундаментальними, є формальні норми, пов'язані з захистом саме інноваційності як найважливішого концепту розвитку підприємництва, без чого взагалі інноваційне підприємництво неможливе.

Сучасна наукова спільнота постійно знаходиться у пошуку нової парадигми, метою якої є більш реалістичне зображення поведінки суб'єктів інноваційного підприємництва в сформованих ментальних, природних та інституційних умовах, а також відзначення їх вплив на зміну даних умов [7]. Сьогодні значимість вітчизняних інститутів підприємництва досить чітко встановлена і загально визнана, у багатьох сучасних дослідженнях емпірично показано, що особливості культури істотно впливають на результати національної системи інноваційного підприємництва. Разом з тим є значні розбіжності в розумінні механізму економічно-організаційного взаємозв'язку і процесів інституційного структурування національного підприємництва, які багато в чому обумовлені використанням альтернативних методологічних підходів індивідуалізму і холізму.

Для опису діалектики інноваційного розвитку підприємництва недостатньо використовувати астрономічний час, поряд з ним необхідно брати до уваги наявність різноманітних ритмів в національній економіці яка самостійно розвивається, а також враховувати відтворювальні цикли (повторність циклів) і взаємодію стейкхолдерів підприємництва (яка зазвичай мінлива, часто непередбачлива та змінна). Використання синергетичної парадигми концепції еволюційно-органічного економічного простору, з включенням методологій індивідуалізму і холізму передбачає визнання унікальної ролі часу в інституціональному середовищі інноваційного розвитку підприємництва, розгляду його як складного феномена, як особливого системно-темпорального параметру економічної діяльності, регулятора і вимірювача.

Висновки. Інновації та підприємництво визнані ключовими основами формування сучасної конкурентоспроможної високорозвиненої національної економіки. Держави та регіони з динамічним інноваційним розвитком і потужними екосистемами підприємництва, як правило, демонструють вищі показники економічного зросту, продуктивності праці та соціальної захищеності населення, що забезпечує

їм вдале позиціонування на світовій арені. Отже, підхід до наукового розуміння інноваційного підприємництва з позицій цілісного або холістичного ретроспективного аналізу, цілком узгоджується з детальним розглядом підприємництва, що показує, яким чином суспільна ментальність, логіка ведення господарської діяльності, зміна економічних систем утворили та започаткували складну матерію інноваційного середовища, в якій історично зародився процес залучення нововведень та інновацій в суспільне життя. У цьому розумінні простежується чіткий зв'язок підприємництва та інновацій, які комбінуючись між собою ефективно функціонують в контексті будь-якого конкуруючого середовища в сучасному світі.

Література

1. Михеев В.Н. О естественнo-исторических особенностях становления и развития предпринимательства в России / В.Н. Михеев // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 4 (32). – С. 59–68.
2. Маршалл А. Принципы политической экономии / А. Маршалл. – М. : Прогресс, 1993. – Т. 1. – 415 с.
3. Самуэльсон П. Монополистическая конкуренция — революция в теории / П. Самуэльсон // Теория фирмы / под ред. Гальперина. – СПб, 1995. – Вып. 2. – 258 с.
4. Шеметьев А.А. Международные стандарты инновационного менеджмента : учебное пособие (для студентов вузов и авангардных преподавателей) / А.А. Шеметьев. – ФинСофт. РФ, 2014. – 466 с.
5. Swanson Dr. Lee Entrepreneurship and Innovation Toolkit / Dr. Lee Swanson. – 2017. – 158 p.
6. Черняк В.З. Історія підприємництва: учбовий посібник для студентів, які навчаються за економічними спеціальностями / В.З. Черняк. – М. : ЮНІТІ-ДАНА, 2015. – 607 с.
7. Сумцов В.Г. Пріоритети та засоби забезпечення ефективного розвитку малих підприємств / В.Г. Сумцов, І.А. Гнатенко // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля. – 2012. – № 11(182). Ч. 2. – С. 243–248.

References

1. Miheev V.N. O estestvenno-istoricheskikh osobennostyah stanovleniya i razvitija predprinimatel'stva v Rossii / V.N. Miheev // Problemy sovremennoj jekonomiki. – 2009. – № 4 (32). – S. 59–68.
2. Marshall A. Principy politicheskoy jekonomii / A. Marshall. – M. : Progress, 1993. – T. 1. – 415 s.
3. Samujel'son P. Monopolisticheskaja konkurencija — revoljucija v teorii / P. Samujel'son // Teorija firmy / pod red. Gal'perina. – SPb, 1995. – Vyp. 2. – 258 s.
4. Shemet'ev A.A. Mezhdunarodnye standarty innovacionnogo menedzhmenta : uchebnoe posobie (dlja studentov vuzov i avangardnyh prepodavatelej) / A.A. Shemet'ev. – FinSoft. RF, 2014. – 466 s.
5. Swanson Dr. Lee Entrepreneurship and Innovation Toolkit / Dr. Lee Swanson. – 2017. – 158 r.
6. Cherniak V.Z. Istoriiia pidpriemnytstva: uchbovyi posibnyk dlia studentiv, yaki navchaiutsia za ekonomichnymy spetsialnostiamy / V.Z. Cherniak. – M. : YuNITI-DANA, 2015. – 607 s.
7. Sumtsov V.H. Priorytety ta zasoby zabezpečennia efektyvnoho rozvytku malykh pidpriemstv / V.H. Sumtsov, I.A. Hnatenko // Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu im. Volodymyra Dalia. – 2012. – № 11(182). Ch. 2. – S. 243–248.

Рецензія/Peer review : 08.01.2019

Надрукована/Printed : 06.02.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Кукса І. М.